

Марин Петков (Велико Търново)

КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА НАЙ-СТАРИТЕ СЛАВЯНСКИ ЛИЧНИ ИМЕНА В ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

1. Увод

През VI в. северният бряг на река Дунав е вече плътно заселен със славянски племена. Според тогавашните хроники, голяма част от които писани от очевидци на събитията, славянските маси се делят на две големи групи: славини и анти. От славините (в хрониките наречени *Σκλαβηνοί*), произлизат южнославянските народи, докато източните славяни водят своя произход от антиите. От VI в. нататък славини и анти, често пъти съюзени с авари, прабългари и други „варварски” народи, започват многобройни походи към сърцето на Византия, като постепенно областите, станали център на набезите им за плячка, се превръщат в техни постоянни обиталища. Отделни славянски групи се разселват дори по гръцките острови в Егейско море. За тези процеси свидетелстват многобройни топоними в Гърция и по островите, чийто произход безсъмнено е славянски (за повече подробности вж. у Фасмер 1970).

В хрониките от онези времена се срещат и няколко лични имена (ЛИ), които по различни причини се считат от учените за славянски. И точно тук възникват някои трудности при по-точното определяне на характера на тези имена. Ще се спра накратко върху главните от тях. Преди всичко имената се определят като славянски въз основа на хрониката, където са упоменати. В случаите, когато хронистът изрично е съобщил за славянския произход на носителя на съответното име, то това име може да се приеме за славянско. Но постоянно съществува вероятността носителят на името да е от смесен произход и да носи име, което всъщност е характерно за народността на неславянския му родител. Дали например един *Μεζάρης* е славянин, макар че баща му се казва *Ίδარიζιος*, т. е. носител е на име, което вероятно не е славянско? И на какво основание може да се определи етническата

принадлежност на дадена личност, спомената в хрониките само с името си и във връзка с определено историческо събитие, в което тя е взела участие? Понеже обикновено допълнителни данни за живота на тази личност в хрониките липсват, на учените им остава единствено да се опират на известните факти, които обаче често могат да доведат до погрешни или поне не съвсем точни изводи. Също така е възможно авторът на хрониката да не е бил съвременник на описваните събития, а да е от по-късна епоха. Тогава сведенията за етноса на носителя на дадено име стават съвсем несигурни. Като се вземе предвид и фактът, че византийските историографи често не са правили разлика измежду многото „варвари”, обитаващи областите на север от империята, става ясно, че далеч не във всички случаи с пълна увереност може да се посочи етническият произход на даден човек.

Вторият съществен проблем е графичният вид на името. Написано на чужд език, пригодно към фонемната и склонитбена система на гръцки (или латински), то често пъти се явява в изопачен вид. Така чуждият автор не винаги е можел вярно да предаде особеното звучене на непривичното за него име. В гръцкия език например липсват фонemi като *ш, ж, ч*; те се предават с буквените означения на най-близките до тях гръцки звукове, съответно *σ, ζ, τσ* или *τζ* (вж. Фасмер 1970, стр. 299 и сл.). Но подобна транскрипция не винаги се е извършвала съвсем точно. Нерядко дадено лично име се появява в изворите с няколко различия и установяването на основната му форма обикновено е много трудно. Също така рядко е възможно да се сравнят формите на едно име, с които то се среща в различните исторически извори, защото обикновено се споменава само в една-две хроники от една епоха. Ако хрониките са от различно време, те са можели да черпят сведенията от един-единствен, по-стар източник, който нерядко е изгубен за съвремието ни. При преписа на името са се допускали грешки, било поради невнимание, било поради недоброто познаване на изходния език, от който е съответното име. Затова трудно може да се определи произходът на едно ЛИ само по неговия графичен облик, още повече ако се касае за имена от родствени индоевропейски езици. По това време Византия е била подлагана на нападения не само от славяните и тюркските им съюзници като аварите и прабългарите. Имало е също така германски племена, които не само са родствени на славяните, но и тяхната именна система до голяма степен е идентична със славянската.

Затова се налага при анализа на дадено ЛИ, считано за славянско, да се има предвид, че не е изключено то да се окаже например германско.

Няколкото славянски ЛИ, срещащи се в хрониките, отдавна са известни на историята и на езикознанието. Но броят имена, считани за славянски, често варира, защото произходът на някои от тях е спорен и учените не могат да стигнат до общо становище. Поради това някои въпроси от етимологично и словообразователно естество са останали недокрай изяснени. Интересно е също така обстоятелството, че част от тези ЛИ са дадени у Заимов 1988, но далеч не всички. Така се налага изводът, че щом са включени там, то те са ЛИ от старобългарския проприален фонд. Настоящата статия ще се опита да добави няколко щриха към вече нарисуваната картина. Тук ще бъде направен опит да се отговори и на въпроса доколко тези имена наистина носят характерните за старобългарския език черти, дали те могат действително да се считат за старобългарски. Ще се обърне внимание на все още неуточнени етимологични проблеми, отнасящи се до отделни ЛИ, както и на някои словообразователни особености, касаещи всички тях. За база на анализа ми служат най-вече славянските ЛИ в публикуваните Извори за българската история (гръцки и отчасти латински), отнасящи се до периода VI – началото на IX в., въпреки някои техни пропуски и недостатъци (вж. по-подробно по въпроса Георгиев 1964, стр. 75).

2. Етимологичен анализ

Гръцките и латинските хроники, които са ползвани тук, са от периода VI – началото на IX в. С оглед на периодизацията на историята на българския език това е времето на така наречения предписмен период, предшестваш старобългарския, за който информация се дава най-вече от славянски (старобългарски) топоними, антропоними и заемки в съседните неславянски езици. Имената, които се срещат в изворите от тази епоха, са *Аκαμῆρος*, *Αρδάγαστος*, *Δαβραγέζας*, *Δαργαμήρος*, *Δαυρήτας*, *Κελαγάστης*, *Μεζάμηρος*, *Μουσώκιος*, *Ούσιγάρδος*, *Πειράγαστος*, *Περβοῦνδος*, *Σκλαβοῦνος* и *Σουαρούνας*.¹ Условно те могат да се обособят в две групи: ЛИ с несъмнено славянски произход, чиято етимология не е трудно да бъде установена от изследвачите, и ЛИ с несигурна, дори често спорна етимология и неясен произход.

2.1. Славянски лични имена със сигурна етимология

Към имената със сигурна етимология спадат *Аκαμῆρος*, *Αρδάγαστος*, *Δαβραγέζας*, *Δαυρήτας*, *Δαργαμήρος*, *Κελαγάστης*, *Πειράγαστος*, *Περβοῦνδος*, *Σκλαβοῦνος* и *Σουαρούνας*.

Акаѿѿрос (*Акаѿѿрос*) е име на славянски княз от Тесалия. Среща се у Теофан Изповедник (*Theophani Confessoris Chronographia*, p. 473, 32 = ИБИ, VI, стр. 278). Отнася се за събития от 798 или 799 г. Тъй като знаем, че хронистът е починал през 818 г., то значи той безспорно се явява съвременник на описваните събития. Следователно може с по-голяма сигурност да се твърди, че правилно предава формата на славянското име. Същото име се среща и у Анастасий Библиотекар, живял по-късно (800 – 880 г.), който черпи сведенията си от Теофан. Името тук гласи *Acamirus* (*Anastasio Bibliothecarii Chronographia tripartita*, 55 = ИБИ, VII, стр. 265). Според Вл. Георгиев то може да се тълкува като *Акатѿръ* > стбълг. **Око-мѿръ*, като добавя: „Това тълкуване не е съвсем сигурно, понеже образуването няма точни паралели” (Георгиев 1964, стр. 77).

Твърдението на Вл. Георгиев не е вярно. Такъв паралел се наблюдава например в германската антропонимия: Фьорстеман 1913 привежда десет германски ЛИ с първи елемент *Auga-* ‘око’ (Фьорстеман 1913, колона 206), сред които се среща и *Augemir*, точен етимологичен и семантичен паралел на **Око-мѿръ*. Х. Кауфман 1968 обръща внимание на обстоятелството, че части на тялото не са необичайни като именни основи (Кауфман 1968, стр. 46). Семантичен паралел ни дава и келтската именна система: *Solimārus*, чиито първи елемент се отнася към ирл. *súil* ‘око’ (Фик 1874, стр. ХСІ)². Следователно, въпреки липсата на паралел в славянски (Миклошич 1927 поне не дава нито едно славянско лично име с елемент *око-*), съществуването на точно съответствие в германски и келтски навежда на мисълта, че славянско ЛИ с първи елемент *Око-* не е необичайно. Й. Заимов е включил името в своя речник като *Окомир* със значение ‘да има добро, силно зрение, да вижда, да прозира в нещата’ (Заимов 1988, стр. 174).

Личното име *Αρδάγαστος* се среща у Теофилакт Симоката (*Theophylacti Simocatae Historiae* I 6, VI 6, VI 8 = ИБИ, III, стр. 297, 322, 323, 326), у Теофан Изповедник (*Theophani Confessoris Chronographia*, p. 254, 3-13, p. 270, 21 = ИБИ, VI, стр. 242, 246), както и у Анастасий Библиотекар (*Anastasio Bibliothecarii Historia*, pp. 164, 32 – 169, 7 = ИБИ, VII, стр. 235), където формата е *Ardagastus*. Събитията, които се описват в хрониките, се отнасят към 584 и 593 г., следователно нито един от хронистите не е очевидец на описваните събития. Вл. Георгиев тълкува името като *Ardagastъ*, което в стбълг. с метатеза и

промяна $a > o$ би гласяло **Рад-гостъ** (Георгиев 1964, стр. 79). На това мнение е също Й. Заимов, понеже и при него името се среща като *Радогост*, като само е добавено, че то идва от *Радигост* и се тълкува като 'да бъде винаги добре дошъл като гост, да бъде радостен гост' (Заимов 1988, стр. 186). Относно мотивацията му може да се обърне внимание на любопитния факт, че с името *Радгост*, *Radegast*, *Radigast*, *Redigost*, *Riedigost* балтийските славяни са назовавали също славянския бог *Сварог* (Митове 1982, II, стр. 420), следователно *Ἀρδάγαστος* може да се тълкува и като божеско име и да се явява семантичен синоним на *Σουαρόνας* (вж. по-долу).

Името *Δαβραγέζας*, военачалник на византийска служба през VI в., се среща у Агатий Миринейски (*Agathiae Historiam libri V*, III 6, 7, 21, IV 18 = ИБИ, III, стр. 183 и 184), като хронистът изрично е споменал, че въпросният *Δαβραγέζας* е ант. по произход: *Δαβραγέζας*, *Ἀντῆς ἀνήρ* (Hist., III 21 = ИБИ, III, стр. 183). Георгиев 1964, стр. 85 и сл. тълкува името като прасл. **Dabra-jězda*, което по-късно би съответствало точно на стбълг. **Довро-язда*. У Заимов 1988, стр. 89 името гласи *Доброезд*, като интерес буди основата на втория, опорен елемент: Вл. Георгиев го определя като *a*-основа, а Й. Заимов като *o*-основа. По-вероятната основа би била по мое мнение тази, която дава Георгиев, защото макар че вторият елемент на всички славянски мъжки антропоними винаги е *o*-основа, независимо от основата на апелатива, от който идва, то в VI в. този преход от *a*-основа в *o*-основа на втория проприален компонент най-вероятно все още не е бил осъществен (вж. по-долу). Освен това тълкуване съществува и мнението, застъпвано у Ковачев 1987, стр. 126, че „*Δαβραγέζας* > *Доброгост*, 558 г.“, но предвид обстоятелствата, че Агатий е съвременник на описваните събития, както и че *Δαβραγέζας* е служел във византийската армия, т.е. бил е известен с името си на много хора, се налага заключението, че изписването *Δαβραγέζας* предава изходната славянска (антска) форма относително правилно, следователно хипотезата на Н. Ковачев е малко вероятна.

Личното име *Δαρραζιήρος* се споменава от Теофан Изповедник (*Theophani Confessoris Chronographia*, p. 497, 16 = ИБИ, VI, стр. 285) във връзка със събития от началото на IX в., а именно изпращането на споменатия *Δαρραζιήρος*, очевидно знатен славянин, от хан Крум като посланик при византийския император през 812 г. Понеже Теофан е починал през 818 г., то той е бил съвременник на описваните събития, следователно формата на славянското име би трябвало да е предадена

вярно. Срещат се и разночетенията *Δαρυαζηροῦ* и *Δαρμηροῦ*. Анастасий Библиотекар споменава същото име (Anastasio Bibliothecarii Chronographia tripartita, p. 355, 11 = ИБИ, VII, стр. 271), където името гласи *Dargamerum* (винителен падеж). Това име се тълкува съвсем точно от Вл. Георгиев като *Darga-тѣръ*, стбълг. **Драго-мѣръ*, което гласи *Драгомир* в днешния български (Георгиев 1964, стр. 86). Със съвременната си форма името се среща и при Й. Заимов с датировка от IX в., очевидно тук става въпрос за същото име (Заимов 1988, стр. 95).

Менандър, живял през втората половина на VI в., споменава славянски вожд, предавайки името му с формите *Δαυρήτας*, *Δαυρίτας* или *Δαυρέντιος* (Menandri fragmenta, I, 15 = ИБИ, III, стр. 232). Тъй като събитията се отнасят за средата на VI в., може да се допусне, че авторът е бил техен съвременник. За тълкуването на името Вл. Георгиев предлага две версии. Според първата то е нагледно фонетично и граматично към гръцкото име *Δαυρέντιος* < латинско *Laurentius*. Изхождайки от съображенията, че във византийски гръцки *av* е преминало в *av*, а от друга страна *β* е преминало във *v*, то тук чрез *v* се предава славянско *b*. Следователно името би трябвало да гласи **Добрѣта*. От друга страна, разсъждава Георгиев, „завършекът *-ητας*, *-εντιος* може да представя и обобщена погърчена форма въз основа на славянската парадигма **Dabrĕn*, род. пад. *Dabrente*, дат. *Dabrenti*. В такъв случай това име съответства точно на бълг. *Добре* > изт. *Добри*, ср. диал. (макед.) *Стойнѐ*, род.-вин. пад. *Стойнѐте*, *Петрѐ*, род.-вин. *Петрѐте*, срхр. *Миле*, род.-вин. *Милета* и под.“ (Георгиев 1964, стр. 86 и сл.). Тук е интересен фактът, че Й. Заимов при формите *Добре*, *Добри* и *Добрета* е дал по-късна датировка³, следователно той ще да е имал съмнения относно славянския характер на това име. По мое мнение името безсъмнено е славянско, още повече че неговият носител се определя от Менандър като славянин.

Името на княз *Κελαγαστης* се среща също у Менандър (Menandri fragmenta, p. 443, 10 = ИБИ, III, стр. 235). Понеже описаните събития са от периода 558 – 562 г., по-вероятно е Менандър да не е техен очевидец, а да е почерпил сведенията си от други източници. Прасл. форма на името вероятно е гласяла **K'ela-gastь*, стбълг. **Цѣло-гость*, значи по средата на VI в. втората палатализация *kĕ* > *k'ĕ* вече е била налице, но *k'* все още не е било преминало в *c*, „поне в антския диалект на праславянски“ (Георгиев 1964, стр. 88). Името се среща като *Целогост* у Заимов 1988, стр. 239.

Името *Πειράγαστος* с разночетене *Πειρογάστος* (род. пад.) се е носело от един от вождовете на откъднуавските славяни в края на VI в. според сведение от Теофилакт Симоката (Theophylacti Simocatae Historiae, p. 252, 9 – 254, 20 = ИБИ, III, стр. 336). Същото това име, но с форма *Πηράγαστος* се среща и у Теофан Изповедник (Theophani Confessoris Chronographia, pp. 274, 26, 276, 11 = ИБИ, VI, стр. 251). И двамата автори не са съвременници на описваните събития. Георгиев 1964, стр. 90 възстановява името като праслав. **Pira-gastь*, което дава стбълг. **Пиро-гость*, но не го тълкува. При Й. Заимов от името няма дори никаква следа. Той дава ЛИ *Пиро*, което е с датировка чак от XIV в. Него Й. Заимов обяснява като скъсено от изчезнало *Пиро-миръ*, *Пири-миръ* със значение 'да бъде прочут с упоритост, с твърда воля' или скъсено от *Пи-рин*, *Пир-ин* (Заимов 1988, стр. 181). Няма отговор на въпроса защо при тълкуването освен *Пиро-миръ*, *Пири-миръ* не е дадено и името *Пиро-гость*, при положение, че то със сигурност е засвидетелствано в изворите.

Името *Περβοῦνδος*, княз на славянското племе ринхини, живял в края на VI в. и първата половина на VII в., за когото се споменава в Деянията на Димитрий Солунски (Acta Sancti Demetrii, Miracula, II, IV, 185 и сл. = ИБИ, VI, стр. 143–146), се тълкува нееднозначно. За най-вероятна може да се приеме версията на Вл. Георгиев, който го възстановява като прасл. **Per-bъндь* > стбълг. **Прѣкъждь* (или -ъ) 'който ще пребъде, да пребъде' (Георгиев 1964, стр. 90). На това мнение очевидно е и Й. Заимов, който включва *Прѣбъд* в своя Именник (Заимов 1988, стр. 182).

Теофан Изповедник споменава името на славянския княз на племето севери *Σκλαβοῦνος* (Theophani Confessoris Chronographia, p. 436, 9–24 = ИБИ, VI, стр. 272). Същото име се среща и у Анастасий Библиотекар: *Sclavinus* (Anastasio Bibliothecarii Chronographia tripertita, p. 287, 11–25 = ИБИ, VII, стр. 260). Описваните събития се отнасят към 764 г., следователно Теофан е бил очевидец на събитията. Вл. Георгиев обяснява името стбълг. **Славоуиъ* като производно от елемента *слав-* < стбълг. *слага* (Георгиев 1964, стр. 93), с добавена наставка *-оуиъ*, често срещана в славянската антропонимия. Й. Заимов също е споменал това име (Заимов 1988, стр. 201).

Същия словообразователен модел срещаме и у *Σουαρούνας*, име на славянски воин на византийска служба, за когото споменава Агатий

Миринейски (Agathiae Historiam libri V, IV 20, p. 324, 19-32 = ИБИ, III, стр. 184). Славянският произход на този воин е споменат изрично от хрониста: *Σουαρούνας τις ὄνομα, Σκλάβος ἀνὴρ*. Описваните събития се отнасят към VI в. У Георгиев 1964, стр. 93 името е обяснено като производно от стбълг. *сваръ* ‘борба, спор, μάχη’ + суфикс *-оунъ* като при **Слвоунъ*. Това тълкуване може да се счита за твърде вероятно, защото ие. именна система, доколкото се е запазила при отделните езици, познава немало ЛИ със значение ‘война, битка, сражение, борба, спор’. За сравнение могат да послужат безбройните германски ЛИ с елементи **-badwaz*, **-baduz*, **-gunþaz*, **-hapuz*, **-held-*, **-laikaz*, **-wīgaz*, **-wingaz*, **-wīwaz* (< **-wīgwas*) и **wīhaz*, които назовават битката под една или друга форма (вж. по-подробно Шрам 1957, стр. 60 и сл.; Фьорстеман 1913, колони 224 и сл., 693 и сл., 788 и сл., 818 и сл., 995 и сл., 1576 и сл., 1589 и сл.), както и някои келтски антропоними като *Agomārus*, *Agonertus* < ирл. *agh*, *Agrotigernus* < *aer*, *Catugnātus*, *Caturīx* и т. н. < ирл. *cath*, като изброените апелативи имат значение ‘битка’ (Фик 1874, стр. LXIX и LXXIII). От друга страна славянското ЛИ *Σουαρούνας* би могло да се разглежда също като производно от божеското име *Сварог*, образувано чрез съкращение до *Свар-* и добавяне на окончанието *-ун*. Тази възможност е по-малко вероятна, но като се вземе под внимание, че индоевропейските народи познават ЛИ, съдържащи теофорни елементи (гр. *Ἀπολλοφάνης* < *Ἀπόλλων*, *Ἀρτεμίδωρος* < *Ἄρτεμις*, *Ἡρόδοτος* < *Ἥρα*, *Θεμιστοκλῆς* и *Κλειθεμῖς* < *Θέμις* (Фик 1874, стр. XII – XIV), келт. **Moenicaptos* < *Moenus*, *Mug Nuadat* < *Nuado* (Шрам 1957, стр. 73), също така *Ēsunertus* < *Hēsus*, *Camulogenus* и *Camulognāta* < *Camulus* (Фик 1874, стр. LXXII и LXXIV), герм. (сканд.) *Ódinkár* < *Ódin*, *Arnhórr*, *Þorhaddr* < *Thor*, макар че при тях се касае по-скоро за изключения⁴, то не изглежда съвсем невъзможно славянското ЛИ *Σουαρούνας* също да е производно от божеското име *Сварог*. Наистина имаме откъслечни сведения само за митологията на западните и донякъде източните славяни (срв. Мутафчиев 1986, стр. 74 и сл.), но със сигурност и южните славяни са имали култ към тях (за местното име *Сварог* вж. Велев 1962). Личните имена *Дажбог* и *Лада* също биха могли да се явяват остатъци от цяла система теофорни имена, станала непродуктивна при приемането на християнството от южните славяни и по-късно отряла. Но това не е съвсем сигурно. *Дажбог* (XV – XVI в.) например се тълкува от Заимов 1988, стр. 78 като божеско по

общославянския бог на слънцето и на плодородието, докато *Лада* (без датировка) е обяснено или като идващо от *Влада* с изпаднало *в* в детския говор, или от *лада* ‘мома, която ладува’ (пак там, стр. 134). Колкото до името *Σουαρούνας*, Й. Заимов изобщо не го е включил в своя именник.

2.2. Вероятни славянски ЛИ с несигурна етимология

Докато разгледаните дотук имена са с относително сигурна етимология, то ЛИ *Μεζάμηρος*, *Μουσώκιος* и *Ου'σιγάρδος* създават известни проблеми при опитите да бъдат изтълкувани. Под въпрос е дори техният славянски характер изобщо. Ще направя опит да хвърля повече светлина върху някои от тях.

Μεζάμηρος се среща у Менандър (Menandri fragmenta, p. 443, 10 = ИБИ, III, стр. 235). Събитията, на които очевидец е бил самият хронист, се отнасят към периода 558 – 562 г. Георгиев 1964, стр. 88 тълкува името като **Мъздā-мѣръ* (или **Мъзда-мѣръ*) и предполага, че първият елемент е стбълг. *мъзда* ‘награда’. От своя страна Заимов 1988, стр. 149 дава името като *Мезомир*, но от датировката (VI в.) става ясно, че се касае за същия този *Μεζάμηρος*, за когото пише Менандър. Що се отнася до тълкуването му, Й. Заимов свързва първия елемент от името с българската диалектна дума *мезин* ‘последно родено дете’ и дава обяснение на значението му като ‘да бъде, да стане голям като последно дете на родителите си’.

Интерес представлява името *Μουσώκιος*, срещащо се при Теофилакт Симоката (Theophylacti Simocatae Historiae VI, 8 = ИБИ, III, стр. 325 и сл.). Същото име, но с различенето *Μουσούκιος* имаме при Теофан Изповедник (Theophanes Confessoris Chronographia, p. 270, 21 – 271, 27 = ИБИ, VI, стр. 247), както и при Анастасий Библиотекар (Anastasii Bibliothecarii Chronographia tripertita, p. 164, 32 – 139, 7 = ИБИ, VII, стр. 235) с гласеж *Musacius*. Освен тези форми Вл. Георгиев привежда още *Μουσοῦκος*, *Μουσοῦγιος*, *Μουσυῦγιος*. Това разнообразие затруднява значително един етимологичен анализ, защото е много трудно да се прецени коя е изходната форма. Вл. Георгиев приема *Μουσοῦκος* за основна и въз основа на нея гради хипотезата, че името би могло да се разтълкува като слав. **Мъ^нл-икъ* > стбълг. **Мжж-оукъ* ‘който учи мъжете (хората)’, като „*Μουσ-* е вместо **Μουνσ-*, понеже в гръцки (и латински) *n* пред *s* изчезва“ (Георгиев 1964, стр. 88), като добавя накрая, че това тълкуване е съвсем несигурно (пак там). Божилов/Гюзелев 1999, стр. 38 дават името с формата

Мъжок, т.е. те до известна степен се придържат към тълкуването на Вл. Георгиев. Но то има някои неубедителни страни. Например не е за пренебрегване фактът, че слав. *л* (стбълг. ж) в гръцки се изписва най-вече с буквата ζ (вж. Фасмер 1970, стр. 300), а не с буквата σ, която обикновено предава слав. *щ* (стбълг. ш) (Фасмер 1970, стр. 299), следователно от тази гледна точка реконструкцията **Мжж-оукъ* (или *Мъжок*) вече изглежда по-малко вероятна. Както вече посочих, не може да се прецени коя е първоначалната форма на името. Все пак в публикуваните извори формата, дадена като основна, е *Μουσώκιος*, а не *Μουσοῦκος*. Ако се приеме, че *Μουσώκιος* предава най-точно първоначалната форма, то тогава би било възможно да се даде друго тълкуване на името. Известно е, че гръцкото буквено съчетание *ου* може да предава славянско *у* (стбълг. ъ), срв. местното име *Μουσίνα* (Фасмер 1970, стр. 94). Този факт, добавен към посочения по-горе, че гръц. *σ* обикновено стои за слав. *щ* (стбълг. ш), води до реконструкцията на слав. **Мужокъ*, стбълг. **Мъшокъ*. Тогава *Μουσώκιος* се анализира като *Μουσ-όκι-ος*, т.е. слав. *Мыш-окъ* с грецизирано окончание на *-ος* по първо склонение. Тогава в суфикса *-окъ* звукът *ъ* се субституира чрез *ι*, а не с обичайното *ου* (срв. по-подробно Фасмер 1970, стр. 278). Но това далеч не е необичайно. В славянските заемки в гръцки език се срещат случаи, където краесловно *ъ* се предава и чрез *ι*: *βούζιον*, слав. **бъзь* ‘бъз’, *κοβέλι*, слав. **къбълъ* ‘съд, също кошер’ (вж. Фасмер 1970, стр. 282). Следователно тълкуването на ЛИ *Μουσώκιος* като **Мъшокъ*, а не **Мжж-оукъ* или *Мъжок*, изглежда твърде вероятно. Ако току-що изложената хипотеза е състоятелна, то именната основа на *Μουσώκιος* съдържа териофорен елемент и вероятно става въпрос не за лично име, а за прозвище на този славянски княз. В онези времена прозвищата често са съпътствали личните имена на хората, така че съществува известна вероятност въпросният славянски княз да е бил по-познат именно с прозвището си и с него да е записан във византийските анали. За съжаление хрониките не ни дават допълнителна информация, с помощта на която да се докаже току-що изложената хипотеза. Трудността на етимологията на това име се потвърждава още и от факта, че Й. Заимов, който иначе включва редица славянски имена от VI в. в именника си, е пропуснал това, при все че в изворите очевидно става дума за отвъддунавски славянски княз.

Ουσιγάρδος е следващото име, чиито славянски произход е твърде

спорен. Среца се у Агатий Миринейски (Agathiae Historiam libri V, III 6 = ИБИ, III, стр. 183), където се говори за двама военачалници на византийска служба, които били варвари по произход (Hist., III 6 = ИБИ, III, стр. 183). Тъй като вече знаем, че *Δαβραγέζας* е бил ант, то, заключава Георгиев 1964, стр. 89, „и *Ου'σιγάρδος* трябва да е бил ант“.

Въз основа на това си допускане той гради следната хипотеза. Името се тълкува или като слав. **Yše-gard'ь*, или като **Ul'ь-gard'ь*, притежателно прилагателно, образувано чрез наставката *-jь* от местното име **Yše-gardь*, срхр. *Višegrad* или пък от местното **Ul'ь-gardь* > рус., укр. *Ужгород*, което би „означавало същото, както нашето *Вишеград-ски*“ (пак там, стр. 89 и сл.). Сама по себе си тази вероятност не може да се отхвърли съвсем, но за съжаление тя се гради единствено на спекулативното допускане, че *Ου'σιγάρδος* е ант или славянин изобщо, за което ние нямаме никакви данни. Единственото, което знаем за *Ου'σιγάρδος*, е че той е варварин, т. е. не е византиец. Знаем, че в онези времена на византийска служба са били приемани всякакви чужденци. Немалко са били германите например, които са заемали важни военни и административни постове както в Западната, така и в Източната Римска империя. Също така факт е, че в славянската антропонимия се срещат твърде рядко ЛИ с елемента **gradь*, (срв. малкото приведени имена при Миклошич 1927, стр. 52). Знаейки това, Вл. Георгиев го извежда от местно име. Но има и друга възможност за тълкуване. Именният елемент герм. **-gardaz*, който се явява точно етимологично съответствие на слав. **gradь*, е доста по-често срещан у германите например. Като се вземе гореказаното предвид, може следователно да се допусне, че военачалникът *Ου'σιγάρδος* не е от славянски, а от германски (може би остготски) произход. И наистина, това име е включено в именника на Фьорстеман 1913, кол. 1485 като германско с формата *Usigard*. Но етимологията му създава някои проблеми (по-подробно вж. у Кауфман 1968, стр. 370 с допълнителна литература). Вторият елемент в името според Шрам 1957, стр. 88 е **gardaz* ‘ограда’. Опирайки се на древногерманските поетични форми, той предлага тълкуването му като ‘защитник на васалите (Schutzwehr der Mannen)’ (пак там, стр. 86), явяващо се епитет на сюзерена, княза, паралели с който срещаме и у Омир (Илиада)⁵. Следователно по-вероятно е името *Ου'σιγάρδος* да не е славянско, а германско. Изглежда поради тази причина Й. Заимов не го е включил в Именника си.

3. Словообразуване

От словообразователна гледна точка при разгледаните славянски лични имена със сигурна етимология се забелязват следните особености. По-голямата част от тези имена са сложни двусловни лични имена. Двусловните ЛИ преобладават в именните системи на индоевропейските народи и в това отношение славянският проприален фонд от онази епоха не прави никакво изключение. Сложните имена са *Ακαμῆρος*, *Ἀρδάγαστος*, *Δαβραγέζας*, *Δαργαμῆρος*, *Κελαγάστης*, *Μεζάμηρος*, *Πειράγαστος* и *Περβοῦνδος*. Останалите са еднословни, образувани със суфикси: *Δαυρήτας*, *Μουσώκιος*, *Σκλαβοῦνος*, *Σουαρούνας*.

При сложните двусловни ЛИ се разграничават следните модели:

1. Същ. + прил.: *Ακαμῆρος* > стбълг. око + миръ, *Μεζάμηρος* > стбълг. мъзда + миръ;

2. Прил. + същ.: *Ἀρδάγαστος* > стбълг. радъ + гостъ, *Δαβραγέζας* > стбълг. довръ + гзда, *Κελαγάστης* > стбълг. цѣлъ + гостъ, *Πειράγαστος* > стбълг. пиръ + гостъ;

3. Прил. + прил.: *Δαργαμῆρος* > стбълг. драгъ + миръ;

4. Префикс + глагол: *Περβοῦνδος* > стбълг. прѣ + вѣдъ.

Всички композитуми са детерминативни с изключение на *Δαργαμῆρος*, който е копулативен композитум, тъй като при елемента слав. *-тѣгъ* най-вероятно се касае за заемка на герм. **tēra-* 'изтъкнат, значим', ствн. *tāri* 'известен', прилагателно, което по-късно на славянска почва губи значението си и е преосмислено по съществителното слав. **mirъ*, стбълг. миръ 'мир; свят'⁶.

Еднословните славянски ЛИ са образувани по моделите:

1. Същ. + -окъ: *Μουσώκιος* > стбълг. мъшь;

2. Прил. + -ята: *Δαυρήτας* > стбълг. довръ;

3. Прил. + -знь: *Σκλαβοῦνος* > стбълг. славъ;

4. Глаг. + -знь: *Σουαρούνας* > стбълг. скаръ.

Въз основа на тези няколко имена Н. Ковачев гради хипотезата, че шом „повечето от княжеските ЛИ от VI – VII век са със сложни основи, [то] това ни навежда на мисълта за известно разграничаване чрез ЛИ на обикновените членове от племенните групи от тези на князете, нещо, което се среща в други славянски страни“ (Ковачев 1987, стр. 126). Това твърдение не е съвсем лишено от основание, още повече че подобна

тенденция се наблюдава и в някои немски региони от VIII – X в.⁷, но за по-задълбочени изводи липсва достатъчно представителна база от ЛИ на хора, спадащи към различните социални прослойки.

Другата характерна особеност се отнася до основата на втория именован елемент. Като цяло в славянските имена от мъжки род вторият елемент се скланя като *o*-основа, независимо от основата на съответния апелатив. Славянска особеност е преминаването на *i*-основата на опорния елемент в *o*-основа, независимо от основата на съответния апелатив (вж. Шрам 1957, стр. 45). Това ясно се вижда при имената с втори елемент *-γαστος*. Ако ги подредим в хронологичен ред, ще получим следното: от периода 558 – 562 г. формата на елемента гласи *-γάστης* в ЛИ *Κελαγάστης*, в 584 и 593 г. формата вече е *-γαστος*: *Αρδάγαστος* и *Πειράγαστος* (края на VI в.). Следователно въз основа на тези данни би могло да се допусне, че докъм средата на VI в. именният елемент слав. **gastь* все още е бил *i*-основа, подобно на апелатива стбълг. гость, и че личните имена, в които той е участвал като втори елемент, също са се скланяли като *i*-основи. Няколко десетилетия по-късно именният елемент **gastь* вече е *o*-основа, докато апелативът продължава да е *i*-основа. Може би в тези три имена се вижда точно моментът на преход от една основа в друга. За съжаление оскъдните данни не позволяват да се направи по-точен извод и това ще си остане само една хипотеза.

4. Фонетични особености на имената

Тук разгледаните славянски ЛИ от периода VI – началото на IX в. показват няколко фонетични особености. На първо място впечатление прави наличието на кратко *a* там, където в старобългарски, т.е. приблизително от средата на IX в., стои гласната *o*. Това *a* е без съмнение праславянско по своя характер, защото се явява с непроменен гласеж в редица заемки в съседните балкански езици: гр. *ζάκων* < стбълг. законь, гр. *μαγούλα* < стбълг. мотыла (Грамматика 1993, стр. 61), алб. *matukë* < стбълг. мотыка, алб. *tagulë* и с метатеза *gotulë* < стбълг. мотыла, алб. *karrutë* ‘лодка’ < стбълг. корыто (Грамматика 1993, стр. 62). При споменатите ЛИ това праславянско *a* най-често е вокалната основа на първия именован компонент в сложното двусловно име: *Ἀκαμῆρος* > **Окомьръ*, *Αρδάγαστος* > **Радогость*, *Δαβραγέζας* > **Довропзда*, *Δαργαμῆρος* > **Драгомьръ*, *Δαυρήτας* > **Доврѣта*, *Κελαγάστης* > **Цклогость*, *Πειράγαστος* > **Пирогость*. Коренната гласна на именния

елемент *Δαβρα-* в имената *Δαβραρέζας* и *Δαυρήτας* също е *a*, докато в старобългарски тя вече гласи *o*: *доврѣ*. От началото на старобългарския езиков период въпросното славянско кратко *a* вече почти повсеместно е било преминало в *o*. Известни останки от старото фонетично положение са например дублетните форми *равѣ* и *ровѣ*, *злато* и *зол(ѣ)* *та* (Георгиев 1964, стр. 8 и сл.) и др.

Втората особеност засяга метатезата, проявяваща се съгласно закона за отварянето на затворените срички чрез метатеза, формулиран от Георгиев 1964, стр. 13 и сл. Първите елементи в личните имена *Αρδάραστος* и *Δαρυαμίρος* показват ясно, че през въпросния период тази метатеза още не е настъпила. *Δαρυαμίρος* е засвидетелстван в началото на IX в. (812 г.), т.е., може да се смята за почти сигурно, че до това време метатезата не е била налице. Тя е настъпила по-късно, като от нея са засвидетелствани някои езикови реликти. Такива например са формите *л(ѣ)ди(и)* за *лѣдѣ* ‘лодка, ладия’, *л(ѣ)ни(и)* за *лѣни* ‘елен’, *л(ѣ)кати* за *лакати* ‘лакът’, *л(ѣ)чѣнѣ* за *лѣчѣнѣ* ‘алчен’ (Георгиев 1964, стр. 16) и др.

Третата особеност е липсата на трета палатализация: славянското ЛИ *Κελαγάστης* в старобългарски би трябвало да се появи като **Цѣлогостѣ*. Но тъй като сред конкретния набор от славянски имена това е единственото, в което трябва да е протекла палатализация, този критерий е по-несигурен и по-податлив на критика. Сигурно е, че именуването на въпросния велможа се е случило преди промяната *kě > k'ě > c*, т. е. налице е била само втората палатализация.

5. Изводи

Изхождайки от гръцката транскрипция на личните имена на славянски вождове и князе, засвидетелствани в историческите хроники, част от които са публикувани в Извори за българската история, може да се хвърли светлина върху някои въпроси, касаещи не само особеностите на славянската антропонимия, но също така отнасящи се до отделни страни на славянската фонемна система. Може също да се хвърли светлина и върху въпроса до каква степен тези имена могат да се считат за старобългарски. Въпреки че са малко на брой, в тях се забелязват характерни особености, които позволяват известна систематизация. Така например те ясно показват, че в периода VI – началото на IX в. в славянски (или поне в тези диалекти, говорени от

славяните на Балканите) все още липсва гласният звук кратко *o*. Вместо него навсякъде имаме *a*. Този факт се потвърждава от редица местни имена в Гърция, като и от старинните заемки от славянски в съседните неславянски езици. Също така липсата на метатеза в имената също води до извода, че в онази епоха тя все още не е била налице в славянския. Третата палатализация изглежда също още не е била настъпила, поне доколкото по този въпрос информация ни дава името *Κελαγάστης*. От друга страна в името *Κελαγάστης* се наблюдава монофтонгизация на *ie*., праслав. **ai* в стбългар. *ѣ*, което е типична старобългарска черта. Оттук следва, че ЛИ, упоменати в изворите, са без съмнение къснопраславянски по своя характер, като показват и някои старобългарски особености.

Друго съществено наблюдение е промяната на основата на апелатива, когато той се явява именен елемент. Така например се набива в очи различната основа при именния елемент *ie*. **ghosti-s*, който първоначално е *i*-основа (срв. герм. **gastiz* ‘гост’, лат. *hostis* ‘чужденец; враг, неприятел’, прасродни със слав. **gastь*) и с тази основа се появява в името *Κελαγάστης*, докато няколко десетилетия по-късно го срещаме вече като *o*-основа в имената *Ἀρδάγαστος* и *Πειράγαστος*. Знаейки, че вторият елемент на славянските ЛИ от мъжки род преминава в *o*-основа, въз основа на трите имена, окончаващи на слав. **gastь*, би могло да се изкаже предположението, че през втората половина на VI в. този именен елемент е бил в процес на смяна на основата си.

На трето място под друг ъгъл беше погледната етимологията на някои от трудните за обяснение (псевдо)славянски имена. Най-вече бе обърнато внимание на вероятността ЛИ *Μουσώκιος* да се тълкува и като слав. **Мушокъ*, стбългар. **Мѣшокъ*, което в такъв случай вероятно е прозвището, с което е бил известен този отвъдунавски славянски княз. Затова пък имената *Οἰσιγάρδος* и *Τατίμερ* най-вероятно изобщо не са славянски, а носителите им са били навярно германи. Заблудата за техния славянски произход се дължи според мен най-вече на обстоятелството, че именните системи на германи и славяни по това време показват твърде много сходни черти и от съвременна гледна точка тяхната диференциация до известна степен се оказва невъзможна.

Също така трябва да се изтъкне, че няколко причини не позволяват на изказаните изводи за характера на славянските имена в хрониките да бъдат напълно убедителни. На първо място не може да се определи

времето, когато дадено име се появява за пръв път в именния репертоар на един народ. Това означава, че е възможно дадена фонетична промяна да е настъпила едва след именуването на новороденото. Тъй като имената се характеризират със своя силен консерватизъм, не е изключено в такъв случай произношението на името да е запазило старата си форма, докато съответният апелатив да е започнал да се произнася по нов начин.

На второ място разбира се стои проблемът с честотата, с която се срещат славянски ЛИ във византийските извори. Те се появяват спорадично, рядко в повече от една хроника, което не позволява събиране на по-обширен проприален апарат, чието анализиране да доведе до по-категорични изводи. Поради това заключенията относно характера и етимологията на тук разгледаните славянски лични имена до голяма степен могат да се окажат като спекулативни.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ ЛИ *Nέβουλος*, *Tατίμερ* и *Χάτζονος*, считани от някои учени също за славянски, са твърде спорни и като цяло доказателственият материал повече клони в полза на версията, че те не са славянски, поради което тук на тях не е обърнато внимание.
- ² Всички келтски ЛИ, които се цитират по Фик 1974, са събрани от Виндиш.
- ³ *Добре* преди XIII в., *Добри* няма датировка, *Добрета* XI в., вж. Заимов 1988, стр. 88.
- ⁴ За това по-подробно вж. Шрам 1957., стр. 74 и сл.
- ⁵ Срв. „Илиада“: „... ὅς μὲγα πάσιν/ἕρκος Ἀχαιοῖσιν πέλεται πολέμοιο κακοῖο“ „Спирай враждата с Ахила, понеже за всички ахейци здрава опора е той във войната...“ (първа песен, стих 283 и сл.), „Αἴας δὲ πρῶτος Τελαμῶνιος, ἕρκος Ἀχαιοῶν“ „Първ между всички Аякс Теламонов, защита ахейска...“ (шеста песен, стих 5), „τοῖος ἄρ Αἴας ὄρτο πελώριος, ἕρκος Ἀχαιοῶν“ „Тъй се надигна Аякс исполински, защита ахейска...“ (седма песен, стих 211), където гр. ἕρκος ‘ограда’ се превежда като ‘опора’ и ‘защита’ (цитатите са дадени по Омир. *Илиада*. Превели от старогръцки Александър Милев и Блага Димитрова. София 1969).
- ⁶ На друго мнение е напр. Влахов 1966, който смята, че този проприален елемент е изконно славянски и е етимологично родствен на съответните именни елементи в германски, келтски и тракийски.
- ⁷ Сравнявайки напр. 510 ЛИ на крепостни с 1250 ЛИ на представители на свободните за района на манастира „Санкт Гален“ в Швейцария, Х. Льофлер 1977, стр. 485 установява, че 36 % от имената на крепостните съдържат кратки форми, докато тези на свободните са 24 %. Той подчертава също така, че се забелязва известна тенденция определени именни членове количествено да се разпределят само върху имената на едната от двете социални групи (стр. 486).

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Божилов/Гюзелев 1999: И. Божилов/В. Гюзелев. *История на България в три тома*. Т. 1: *История на Средновековна България VII – XIV в.* София 1999.
- Велев 1962: В. Велев. *Из топонимията на Брезнишко: Сварог*. = Български език 1962, кн. 4, стр. 333-335.
- Влахов 1966: Кирил Влахов. *Тракийско съответствие на славянското – тѣгъ в сложни имена*. = Език и литература 1966, кн. 1, стр. 77 – 80.
- Георгиев 1964: Вл. Георгиев. *Вокалната система в развоја на славянските езици*. София 1964.
- Граматица 1993: *Граматица на старобългарския език*. София 1993.
- Заимов 1988: Й. Заимов. *Български именник*. София 1988.
- ИБИ: *Извори за българската история*. Т. 3. Под редакцията на Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Василка Тъпкова-Заимова, Любомир Йончев, Петър Тивчев. София 1958; т. 6. Под редакцията на Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Василка Тъпкова-Заимова, Любомир Йончев, Петър Тивчев. София 1960; т. 7. Под редакцията на Иван Дуйчев, Михаил Войнов, Страшимир Лишев, Борислав Примов. София 1963.
- Кауфман 1968: Н. Kaufmann. *Altdeutsche Personennamen*. Ergänzungsband zu Förstemanns „Altdeutschem Wörterbuch“. München 1968.
- Ковачев 1987: Николай Ковачев. *Българска ономастика*. София 1987.
- Льофлер 1977: Н. Löffler. *Die Hörigennamen in den älteren St. Galler Urkunden. Versuch einer sozialen Differenzierung althochdeutscher Personennamen*. = Probleme der Namenforschung im deutschsprachigen Raum. Hrsg. von Hugo Steger. Darmstadt 1977, S. 475–497.
- Миклошич 1927: F. Miklosich. *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. Drei Abhandlungen. Manualneudruck aus Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Philosophisch – historische Klasse. Wien 1927.
- Митове 1982: *Мифы народов мира*. В двух томах. Том второй: К – Я. Главный редактор С. А. Токарев. Москва 1982.
- Мутафчиев 1986: П. Мутафчиев. *История на българския народ (681 – 1323)*. Под редакцията на проф. Васил Гюзелев. София 1986.
- Фасмер 1970: М. Vasmer. *Die Slaven in Griechenland*. Unveränderter fotomechanischer Nachdruck aus den Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1941, Philosophisch-historische Klasse Nr. 12. Berlin 1970.
- Фик 1874: А. Fick. *Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt, mit den Namensystemen verwandter Sprachen verglichen und systematisch geordnet*. Göttingen 1874.

Фьорстеман 1913: E. Förstemann. *Altdeutsches Namenbuch*. 3., völlig neu bearbeitete, um 100 Jahre (1100 – 1200) erweiterte Auflage. Bonn 1913.

Шрам 1957: G. Schramm. *Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen*. Göttingen 1957.